

Begreppet politisk elit

27/12

Talet om en politisk elit blev modernt genom fascismen. I dess åskådning intog den s. k. elitteorin en framträdande plats. Negativt innebar denna teori en kritik av demokratin, som beskyldes för att sätta demagogin, den fackliga inkompetensen, korruptionen och karriärismen i högsätet. Positivt innebar den i sin populära form att de bästa skulle styra och att fascisterna var de bästa. Motiveringen för denna uppfattning var föga utformad. Såväl fascismen som nationalsocialismen — den senare övertog i stort sett fascismens elitföreställningar — förklarade sig i mystiska och metafysiska ordasätt representera statens eller nationens egentliga vilja; deras plikt var att hos hela folket göra denna vilja, som hos alla förelåg som ett anlag eller en tendens, utvecklad och medveten. I högsta potens förelåg den "riktiga" viljan hos ledarna, Mussolini och Hitler, och elitföreställningarna koncentrerades därför i en personlig ledarkult. De egenskaper som sades känneteckna eliten passade rörelsernas nationalistiska

ka målsättning; man talade icke om intelligens, måttfullhet och fördragssamhet, utan om fast vilja, mod, hängivenhet, hårdhet och kraft. Eliten påstods i första rummet vara moralisk, men den moral som ansågs uppbära den betecknade en total brytning med inom kristendomen, humanismen och demokratin gängse värderingar.

Någon gång gjordes litet mera subtila försök att göra elitteorin till ett stöd för fascismen. Den italienske vetenskapsmannen Gini fann en utgångspunkt i tanken på det politiska viljandets skilda intensitet inom olika grupper. Inom demokratin blev denna skillnad, hävdade han, icke alls uppmärksammas: en ointresserad, genom propaganda eller påtryckning mödosamt framlockad väljare hade samma andel i statsmakten som den passionerade, vilken var beredd att offra allt för sin övertygelse. Genom revolutionen, närmast den fascistiska revolutionen, skapades en annan och mera rationell mätare av det politiska inflytandet: viljornas intensitet, icke deras antal, fällde utslaget. Fascisternas rätt till makten bevisades sålunda genom att de, till stor del med våld eller i varje fall med illegala medel, förskaffat sig den. Svagheten i tankegången låg däri att den följdriktigt måste leda till att val och omröstningar ersattes av revolutioner och att dessa ur Ginis synpunkt icke rimligen kunde vara likvärdiga som bevis på viljekraft. Bland annat var det oändligt mycket svårare att revoltera under den hårda fascistiska diktaturen än det varit i den italienska demokrati som Mussolini lyckades störta.

Den fascistiska elitteorins ursprung kan naturligtvis ledas tillbaka hur långt som helst. Det är tillräckligt att erinra om att Platons tanke på en politiskt härskande klass, uppfostrad för sitt kall och levande i förnäm isolering, gång på gång väckts till nytt liv av doktrinärer och fantasier. Det intressanta är emellertid att fascismen vid utformningen av sin speciella uppfattning utgick från ett par teoretiker vilkas elitföreställningar hade mycket litet att göra

med den mera banala platonska tankegången, ja, i väsentliga punkter kan fattas som en reaktion mot denna. Jag åsyftar italienaren Mosca och fransmannen Pareto.

Mosca skrev sin ryktbara bok om "den styrande klassen" redan i mitten av 1880-talet. Dess huvudtankar kan sammanfattas i några få ord. Oberoende av statsformer och samhällsförhållanden är det alltid en fåtalig grupp, en styrande klass, som innehar den politiska makten. Den stora massan är likgiltig eller saknar i varje fall initiativ, en minoritet av viljekraftiga och målmedvetna blir därför i realiteten härskande, vare sig statsskicket formellt är ett envälde eller en demokrati. Pareto utvecklade vid sekelskiftet ytterligare denna uppfattning. Han understök att varje styrande klass, varje elit, genom en blandning av hårdhet och böjlighet måste uppehålla sitt välde; särskilt genom att maktviljan slappnar, genom att idéer om tolerans och uppgörelser vinner insteg hotas varje elit av att vrakas från sin ställning genom en mera handlingskraftig och hänsynslös grupp. Eliten måste emellertid, för att säkra sin position, förse massan med lämpliga illusioner och alltså bygga icke blott på våldet, utan även på samtycket. Till stor del är Paretos framställning en modernisering av Machiavellis bok om fursten: Pareto vänder sig till de styrande, till eliten, på samma sätt som Machiavelli till den enväldige renässansfursten. Än klarare än Mosca utvecklar Pareto sin huvudtanke: i grunden förblir allt det samma, hur än styrelseformer och eliter skiftar, ty den stora massan behärskas och utnyttjas alltid av ett fåtal; eliternas kretslopp är lika trist och meningslöst som stjärnornas.

Denna elitteori, som i princip tar avstånd från all värdesättning och i politiken ser blott ett tomt spel mellan härskare och pretender, präglar i mycket den fascistiska tankegången. De försök till moralisk legitimering från fascistens sida som nyss berördes ter sig därför som en sekundär sak. Mussolini och andra ledare gled ständigt mellan den mera exklusiva och objektiva och den mera banala och subjektiva elitanken: än betecknades fascismen som en elit därför att den härskade, än sades den böra härska därför att den företrädde eliten. Särskilt Mussolini, för vilken nihilismen hade en romantisk charm, kunde i ödsliga formuleringar mäta sig med den beundrade Pareto. Och i detaljerna är påverkningarna uppenbara: det gällde för eliten att styra genom "våld och samtycke", att ge massan de primitiva föreställningar den behövde, att mata folket med bröd, skådespel och idéer. I denna form blev elitteorin ett av uttrycken för fascistens antiintellektualism.

Ett kuriosum är att väl fransmannen Pareto men icke italienaren Mosca av fascisterna ärades som ideologisk föregångsman. Pareto hade nämligen vid flera tillfällen uttalat sig välvilligt om den unga fascismen (han dog några månader efter marschen mot Rom); Mosca däremot, före Mussolinis seger utnämnd till senator, hörde till den lilla grupp av oförsonliga som ännu omkring 1930 i parlamentet vågade

opponera mot regimens förslag. Vid en rad samtal med Mosca kunde jag observera hur humanistens förakt för fascismen bröt sig mot vetenskapsmannens ambition; hans ton blev särskilt bitter då han talade om att fascisterna tillägnat sig och förvrängt hans elitteori, men givit Pareto äran av upptäckten.

Moscas och än mera Paretos teorier måste i sin tur ses mot bakgrunden av den Hegel-Marxska historieuppfattningen. Enligt både Hegel och Marx förlöpte utvecklingen i dialektiskt bestämda etapper mot ett högt mål. För Marx framstod produktionsformernas förändring såsom det centrala i framsteget, och de klasser vilka i tur och ordning uppbar nya produktionsformer blev härigenom också efter hand innehavare av den politiska makten. Om någon elitteori i mera egentlig mening är här visserligen icke tal, ty en härskande klass antas representera hela samhällets intressen och idéer, tills den efter en omläggning av produktionssystemet ersättes av en annan härskande klass. Men de stora regimförändringarna förutsätts utgöra framsteg, och demokratin tänkes vara ett medel för den sista klassen, proletariet, att nå makten och att förverkliga det klasslösa samhället. Mot detta försök att ge historien en mening och ett mål utgör elitteorin, särskilt sådan Pareto utlägger den, en reaktion. Den anser sig visa att förändringarna icke innebär förbättringar, att realiteten förblir densamma trots formernas växling och att alltså i grunden all reformsträvan på det politiska området är utopism. Det är sålunda ingen tillfällighet att en rörelse med så tydligt reaktionära tendenser som fascismen ställt upp Paretos elitteori mot Marx' klassteori och över huvud Paretos nihilism mot Marx' framstegstro.

Även ur Marx' skola har emellertid teorier framgått som i mycket erinrar om den fascistiska elitteorin. Mest egenartad är Sorels lära, en blandning, om man så vill, av Marx och Pareto. Liksom hos Marx förklaras klasskampen, i vår tid kampen mellan borgare och proletärer, vara det väsentliga i historien. Liksom hos Pareto anses politiken vara ett spel för karriärer utan moral. Sorels lösning blir att klasskampen måste föras med yttersta iver, men att dess mål icke är att erövra makten, utan att stimulera moralen; inom båda de stridande klasserna bör en moralisk elit verka för att striden blir hård, hederlig och meningslös, dvs. blott tjänar till eggelse för de stridande. I större eller mindre avslutning till Sorel har en rad syndikalister dels velat förlägga klasskampen utanför politiken, dels hävdad den entusiastiska, modiga och uppoffrande elitens betydelse i denna kamp. Från syndikalistiskt håll har man också fått försök att visa att inom politiken en aktiv minoritet, kännetecknad av moraliskt minderåriga egenskaper — kompromisslust, feghet, tillgänglighet för korruption — spelar den avgörande rollen; i viss mån ett uttryck för denna tankegång är Robert Michels berömda arbete om politiska partier. Det centrala för hela denna syndikalistiska idékrets är att politiken, liksom köpskapen, anses gynna det skickliga och tarvliga fåtalet, medan den direkta aktionen på arbetsmarknaden, liksom kriget, upp-

bäres av och tillika fostrar en elit, en minoritet med ofervilja och ädelt förakt för små framgångar.

Mera direkt och exklusivt anknuten till Marx är vad man kan kalla kommunismens elitteori. Marx utgår från att en klass formas då en ny produktionsform blir förhärskande. Proletariatet är den klass som representerar den industriella produktionen och med dess dominans är kallad till seger. Men Marx anser sig kunna fastställa att en viss tidsutdräkt uppstår mellan skapandet av de materiella förutsättningarna för en klass och framträdandet av denna klass; proletariatet blir, för att uttrycka saken enklare, en klass först då medlemmarna är medvetna om sin gemenskap och redo att handla i överensstämmelse med detta medvetande. På ett tidigare stadium finns, enligt kommunismens terminologi, dels klassmedvetna, dels icke klassmedvetna proletärer. De förra, som representerar hela klassens framtida uppfattning, är naturligtvis skickade att ta ledningen. Detta sker genom det kommunistiska partiet, som i dag tänker vad hela arbetarklassen tänker i morgon och vars diktatur alltså innebär blott en förkortning av en i och för sig ofrånkomlig utveckling. Såsom eliten inom arbetarklassen är följaktligen kommunisterna berättigade att härska.

Likheter och respektive olikheter mellan de nu berörda elitbegreppen är uppenbara och behöver därför icke närmare diskuteras. Betonas bör endast att diktaturriktningarnas elitbegrepp till stor del sammanfaller: det gäller att tro på något som antas vara en kollektiv enhets — statens, folkets eller klassens — vilja och att genom lydnad mot en ledare, intolerans mot oliktankande,hängivenhet och hårdhet visa styrkan hos denna tro.

Huvudpunkterna i debatten kring elitbegreppet är härmed berörda. I det följande skall frågan om elitens — i meningen den styrande klassens — karaktär under skilda regimer diskuteras. Herbert Tingsten

58
41
62
159
164
323